

044 De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)

Vooraf

Het Kunsthuis Zürich organiseert in 1929 de tentoonstelling 'Abstrakte und Surrealistische Malerei und Plastik'. Mondriaan exposeert met vijf schilderijen op deze tentoonstelling. Tegelijkertijd verschijnen in de *Neue Zürcher Zeitung* artikelen van kunstenaars die vertegenwoordigd zijn op de tentoonstelling. Ook van Mondriaan verschijnt op 26 oktober 1929 een in het Duits vertaald artikel. Mondriaan schreef niet in het Duits en ook de vertaling is niet van hem, daarom presenteren we hier Mondriaans oorspronkelijke Nederlandse tekst.

Bron

In het 'Archive of letters to C. and S. Giedion-Welcker'¹ bevinden zich twee manuscripten en een typoscript. De teksten zijn in het Nederlands geschreven. De manuscripten en typoscript hebben geen inventarisnummer. Wij hebben de manuscripten voorzien van de naam van het archief en een nummer tussen vierkante haken. Zo is er een manuscript 'Giedion[1]' en een manuscript 'Giedion[2]'. De nummering is toegekend op grond van de ontstaansvolgorde: manuscript '[1]' is een eerdere versie dan manuscript '[2]', wat blijkt uit de toevoegingen en doorhalingen in manuscript '[1]' die doorgevoerd zijn in de lopende tekst van manuscript '[2]'.
 Manuscript 'Giedion[1]' heeft als titel *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)*, bestaat uit 10 - rechtsboven genummerde - pagina's en is gedateerd en ondertekend: 'sept^{br.} 29', 'P. Mondrian'². We beschouwen deze bron als authentiek, geautoriseerd en voltooid.

Manuscript 'Giedion[2]' heeft als titel *De Zuiver Abstracte Kunst*, bestaat uit 9 - rechtsboven genummerde - pagina's en is gedateerd en ondertekend: 'sept^{br.} 29', 'Piet Mondrian'³. We beschouwen deze bron als authentiek, geautoriseerd en voltooid.

Beide manuscripten verschillen qua tekst substantieel. Een reden om de manuscripten afzonderlijk te presenteren. Manuscript 'Giedion[1]' wordt gepresenteerd als [044] *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)*, 'Giedion[2]' als [045] *De Zuiver Abstracte Kunst*.

Het typoscript in het 'Archive of letters to C. and S. Giedion-Welcker' is een letterlijke weergave van manuscript '[1]', met dien verstande dat de veranderingen van Mondriaan in het manuscript zijn doorgevoerd in het typoscript. Hoewel het typoscript is gedateerd 'Sept. 1929', vertoont het een modernere Nederlandse spelling dan de manuscripten⁴. De manuscripten zijn door Mondriaan geschreven in 1929 in de toen geldende spelling van De Vries en Te Winkel, het typoscript is echter geschreven in de spelling Marchant. De spelling Marchant - afschaffing van naamvalsverbuiging, van dubbele klinkers aan het einde van open lettergrepen, van de niet uitgesproken ch (bv. mensch) - werd in 1934 in Nederland ingevoerd. Het typoscript dateert daarom vermoedelijk van na 1934. Links onderaan de laatste pagina staat getypt: 'RJ.'; we hebben niet kunnen achterhalen van wie de initialen 'RJ' geweest kunnen zijn. Ook waarom er later een typoscript gemaakt werd van de tekst uit 1929 is niet ontdekt.

Basistekst en leestekst

Door vergelijking van het Nederlandse manuscript en de publicatie in het Duits in de *Neue Zürcher Zeitung* kunnen we vaststellen dat niet manuscript 'Giedion[2]', maar manuscript 'Giedion[1]' het uitgangspunt is geweest voor de Duitse vertaling. Manuscript 'Giedion[1]' gebruiken we als basis voor de leestekst *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)*.

Titel

De titel van het manuscript is *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)*. Dit is ook de titel van de gepresenteerde tekst.

Datering en ondertekening

¹ Sigfried Giedion (1888-1968), Zwitsers cultuur- en architectuurhistoricus en Carola Giedion-Welcker (1893-1979), kunstschilderica. (Met dank aan Prof. Dr. Med. Andres Giedion, Zürich.)

² Een nauwkeurigere bronbeschrijving is niet mogelijk omdat alleen een fotokopie beschikbaar is.

³ Idem.

⁴ Digital Appendix: Supplements 044 - De zuiver abstracte kunst (typescript).

Manuscript 'Giedion[1]' is aan het eind van de tekst gedateerd: 'Sept^{br.} 29'. De datering van de gepresenteerde tekst is daarom eveneens: september 1929⁵. Het manuscript is aan het eind van de tekst ondertekend met 'P. Mondrian'.

Ontstaan en publicatie

Van 6 oktober tot 3 november 1929 exposeert Mondriaan met vijf schilderijen op de tentoonstelling 'Abstrakte und Surrealistische Malerei und Plastik' in het Kunsthaus (Zürich). De organisatie vraagt de exposerende kunstenaars een artikel te schrijven over hun werk. Deze artikelen zijn in de maanden oktober en november geplaatst in de *Neue Zürcher Zeitung*.

Ook Mondriaan wil graag een artikel insturen, zo blijkt uit een brief aan een van de organisatoren van de tentoonstelling, Sigfried Giedion (6 september 1929)⁶: 'Avant son départ pour la campagne, Mr. Arp m'a dit que vous aimeriez un article pour les journaux Suisse, expliquant un peu la tendance abstraite qui figurera à l'exposition. Je suis entrain de le faire mais cela durera encore une bonne semaine avant que je puisse vous l'envoyer. Arp m'a dit que je peux l'écrire en hollandais.'

Op 23 september 1929 stuurt Mondriaan de tekst in het Nederlands naar Sigfried Giedion: 'Cher Monsieur, Je regrette de ne pas avoir pu vous envoyer l'article demandé plus tôt. J'étais très occupé en surchargé de travail pour une exposition à Amsterdam etc. C'est aussi parce que j'ai fait un tout nouvel article et que je me suis donné tout la peine pour faire comprendre au public le vrai contenu de l'art abstrait pure en général sans parler de quelque 'isme'. J'espère que vous pouvez le faire traduire; si vous voulez je peux le mettre en français ce que néanmoins devrait être corrigé. Si vous voulez quelque changement du content vous n'avez que me l'écrire.'

Omstreeks dezelfde tijd schrijft Mondriaan aan zijn vriend Bob Oud⁷: 'Ik heb in Zurich ook 4 dingen⁸ op een exp. door je vrienden Giedion gearrangeerd. [...] Ik schreef ook een artikel expres voor hun voor een Zwitsersche krant. Als 't uitkomt stuur ik het je en wil je het wel mevr. V. laten lezen die ik reeds over sprak. [...] A.st. Zondag⁹ opent de tentoonstelling te Zurich.'¹⁰

Op 26 oktober 1929 verschijnt het artikel 'Die rein abstracte Kunst' van Mondriaan in de *Neue Zürcher Zeitung*¹¹.

Op 5 november 1929 is het Mondriaan nog niet duidelijk dat zijn artikel is geplaatst. In een brief aan het echtpaar Giedion schrijft Mondriaan namelijk: 'Ils m'ont dit que mon article est traduit. Si vous avez temps je serai content d'apprendre ce que vous en pensez: c'est peut-être un peu exclusif bien que j'aie seulement voulu expliquer l'art abstrait 'pur'. S'il n'est pas placé dans un journal, le travail (pour moi) n'est pas perdu parce que je pense m'en servir quant l'occasion s'offre.'

De heer Giedion geeft blijkbaar direct antwoord, want nog geen week later (10 november 1929) schrijft Mondriaan terug: 'Je suis content que mon article est traduit et placé et je vous prie de bien vouloir remettre mes remerciements à Mad. Pulvez. Je n'ai pas eu le temps de le bien lire mais j'ai déjà vue que, en général, mes idées sont bien exprimées. Il y a des détails qui pourrait être autrement; p. exc. 3e colonne 7e ligne 'bildend' devrait être 'gestaltund'; 4e colonne 5e ligne 'beziehung' devrait être 'Verhältniss'. Moi je me rappelle encore ces détails de la traduction de mon 'Bauhausbuch' et un ami qui connait l'allemand m'a dit cela également, mais je crois que cela n'est pas de grande importance dans un journal.'

Uit deze laatste brief blijkt dat Mondriaan het niet helemaal eens is met de vertaling van bepaalde woorden. Volgens Mondriaan moet het woord 'bildend' vertaald worden met 'gestaltund', waarschijnlijk bedoelt hij 'Gestaltung'. Mondriaan vindt ook 'die Gestaltung der Verhältniss' een betere vertaling voor 'de verhoudingsbeelding' dan 'die Gestaltung der Beziehung'. Het woord 'Beziehung' en 'Beziehungen' komt negen keer voor in de publicatie; Mondriaan geeft slechts één keer aan 'Beziehung' te vervangen door 'Verhältniss'. In de brief aan Carola Giedion-Welcker zegt Mondriaan de verbeteringen gebaseerd te hebben op de Duitse vertalingen in het 'Bauhausbuch'¹².

⁵ Mondriaan woont op dat moment in Parijs, 26 Rue du Départ.

⁶ Archive of letters to C. and S. Giedion-Welcker, Zürich.

⁷ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect. De brief is ongedateerd; gezien de inhoud geschreven vóór 5 oktober 1929, de opening van de tentoonstelling.

⁸ Vijf werken van Mondriaan werden geëxposeerd (CRII: 35); vier stuurde Mondriaan naar Zürich, de vijfde was in bezit van de Giedions.

⁹ De tentoonstelling werd zondag 6 oktober 1929 geopend.

¹⁰ Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

¹¹ CRII: 143.

¹² Piet Mondrian. *Neue Gestaltung*. Bauhausbuch 5. München, 1925.

Mondriaan is er verbaasd over dat hij geld krijgt voor het artikel en laat Bob Oud weten (8 december 1929): 'Voor een artikel in de Zürcher krant kreeg ik nog 50 francs Suisse, dus mooi betaald.'

Over het ontstaan van *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)* is nog een opmerkelijk feit te melden. In het 'Archive of letters to C. and S. Giedion-Welcker, Zürich' bevinden zich twee manuscripten van Mondriaan. Het opmerkelijke is dat in de brieven van Mondriaan aan de Giedions tussen 6 september en 26 oktober 1929 met geen woord wordt gesproken over een herschrijving, een tweede versie of een tweede manuscript. Maar het is natuurlijk mogelijk dat er brieven van Mondriaan verloren zijn gegaan.

In ieder geval is duidelijk dat manuscript '[1]' in het Duits is vertaald en verschenen in de *Neue Zürcher Zeitung*; de herschrijving - manuscript Giedion [2] - is nooit gepubliceerd¹³.

Reacties van tijdgenoten

De Nederlandse tekst *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)* is niet eerder gepubliceerd.

Op de vertaling 'Die rein abstrakte Kunst' in de *Neue Zürcher Zeitung* is geen reactie achterhaald.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *De Zuiver Abstracte Kunst* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaanwoorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁴. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstract, abstrabeeren, beeldingsmiddelen, bepaaldheid, dogmatisch, evenwaardige verhouding, evenwicht, gelijkwaardigheid, harmonie, lichamelijkeheid, mentaliteit, mode, opheffende tegenstelling, surrogaat, uiterst beeldbare abstractie, verhouding van afmeting, verhouding van stand, verboudingsbeelding, vormkunst, zuiver abstracte kunst, zuivere beelding van verhouding, zuivere intuïtie.*

Bijzondere woorden

Met de titel *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)* (1929) gebruikt Mondriaan voor het eerst de term 'zuiver abstracte kunst' in het Nederlands. In het Frans had hij vijf jaar eerder de term 'l'art purement abstrait' gebruikt in [030] *L'Évolution de l'humanité est l'évolution d'art* (1924). In 1926 krijgt een tekst de titel [034] *L'art purement abstrait*. Vanaf 1936 gebruikt Mondriaan 'pure plastic art' als Engelse vertaling van 'zuiver abstracte kunst'. In alle gevallen gebruikt hij de term als equivalent voor 'Neo-Plasticisme'.

Een woord dat niet zo bekend is in *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)*: 'maquilleeren'. Mondriaan gebruikt hier een Frans woord en bedoelt met 'maquilleeren': het gezicht opmaken.

Overige opmerkingen

De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur) is geschreven wegens de tentoonstelling 'Abstrakte und Surrealistische Malerei und Plastik, Kunsthau Zürich. Mondriaan exposeerde de volgende schilderijen op de tentoonstelling¹⁵:

- B193 (Composition No.I, with Black, Yellow, and Blue; 1927).
- B208 (Composition No.I, with Yellow and Blue; 1929).
- B209 (Composition No.II, with Red and Blue; 1929).
- B210 (Composition No.III, with Black, Red, Blue and Yellow / Fox-Trot B; 1929).
- B211 (Composition No.IV, Lozenge with Three Lines / Fox-Trot A; 1929).

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De organisatoren van de tentoonstelling in het Kunsthau (Zürich) vragen de exposerende kunstenaars een artikel te schrijven over hun werk. Op 23 september 1929 stuurt Mondriaan de tekst *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)* naar Giedion. Vermoedelijk heeft Mondriaan in september 1929 - met tussenpozen - aan de tekst gewerkt. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1929 elf schilderijen vervaardigd: B206-B216¹⁶. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *De zuiver abstracte kunst (L'art abstrait pur)* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹³ Tekst 045.

¹⁴ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

¹⁵ CRII: 35.

¹⁶ CRII: 343-350.